DE GROTE DEPRESSIE

DE AS · NUMMER 12

2e jaargang,nr.12
nov./dec.1974

De As verschijnt zes keer per jaar en is een gezamenlijke uitgave van Pamflet en RAM.

Jaarabonnement: *f* 10
Los nummer: *f* 1.75
Bestellen door storting op postgiro 255 38 50 tnv Pamflet, Driebergen

Redaksie-adres:
RAM, Bickerstraat 2c, Rotterdam-4. Tel. 010-654849.
Administratie:
Pamflet, postbus 17, Driebergen.

Redaksiekollektief:
Boudewijn Chorus, Anton Constandse, Thom Holterman, Rudolf de Jong, Wim de Lobel, Arthur Mendes-Georges Simon Radius en Hans Ramaer.

Medewerkers: Joke Holdtgrefe, Leonie Kwakkelstein, Chris Mast, Magda Sijmons

DE GROTE DEPRESSIE

ANTON CONSTANDSE

In de loop van het jaar 1974 begon het tot de breinen van burgerlijke politici en ekonomen - onder hen begrepen de kwasi-socialistiese reformisten in de regeringen van Engeland en West-Duitsland - door te dringen dat de periode van hoogkonjunktuur voorbij was. Niet meer te loochenen was dat men te doen had met een internationale teruggang van de produktiviteit en de werkgelegenheid. De Verenigde Staten gaven - precies als in 1929 - de toon aan wat de moeilijkheden aangaat. De totale nationale produksie was geringer dan in het voorafgaande jaar. Het aantal werklozen steeg officieel tot zes miljoen, wat zou beduiden dat 6,5 procent van de aktieve bevolking niet meer aan de slag kon komen. In werkelijkheid was de toestand veel erger, met name voor de negers, portoricanen en chicanos (van Mexicaanse afkomst), onder wie de ellende veel groter was. En in enkele staten van de VS telde men 14 procent werklozen.
In Engeland had minstens een miljoen mensen geen werk, in West-Duitsland ging men snel naar dat cijfer toe en voor Frankrijk schatte men het aantal dat uit de bedrijven was gegooid op 700.000. Wat Nederland aangaat, werd schoorvoetend toegegeven dat aan het einde van het jaar 180.000 mensen tot de "arbeidsreserve" behoorden. Maar dat cijfer was zeer geflatteerd. Want tienduizenden trokken geen uitkering op grond van de wet op de werkloosheid (WW) maar uit hoofde van de verzekering inzake arbeidsongeschiktheid (WAO), omdat ze wegens hun leef-

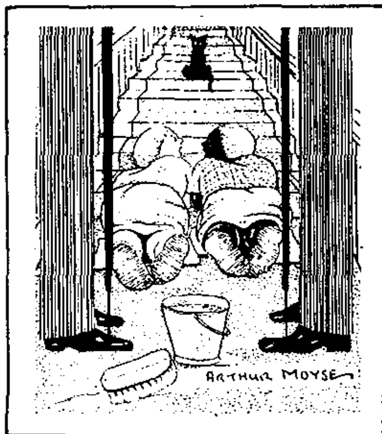
tijd of gezondheidstoestand voorgoed afgevoerd konden worden En van de 300.000 mensen die in de WAO vielen was een niet gering percentage ook vrij kort geleden uit het arbeidsproces geworpen.
De aarzeling om toe te geven dat we met een nieuwe krisis te doen hadden, kon verbazing wekken. De Atlantiese regeringen schenen te hebben afgesproken dat men moest geloven dat nog in het jaar 1975 de tegenslag overwonnen zou zijn. Waaraan was dit optimisme te wijten? Het kwam voort uit verscheidene oorzaken; of liever, het was wenselijk optimisties te doen om verscheidene redenen. Ten eerste zei men dat de krisis zou verergeren als men toegaf dat deze bestond. Iedereen ging zich er dan op instellen, men zou niets durven te ondernemen en de angst om kapitaal te verliezen of nodeloos geld uit te geven voor nieuwe ondernemingen zou de bedrijvigheid nog doen verminderen. Ten tweede kon de sociale onrust groeien, als het vooruitzicht op een langdurige depressie officieel werd aanvaard. Er moest dus gesust worden. En ten derde wilde niemand toegeven dat het kapitalistiese systeem zelf periodiek krises moest verwekken, ook niet allerlei "rode reformisten" die sinds 1945 geloofd hebben dat het kapitalisme zo sociaal was geworden dat alle middelen beschikbaar waren om krises te voorkomen of snel op te heffen. De naam van de ekonoom Keynes spookte weer rond als simbool van het vertrouwen in een hervormd kapitalisties stelsel.
Nu was het voordeel van deze houding dat men kon blijven ontkennen dat het kapitalisme een cyclus omvatte van afwisselende hoog- en laagkonjunkturen, zoals de oude socialisten altijd al hadden betoogd. Het nadeel van dat standpunt was echter ook niet gering. Want kwam er dan toch een depressie dan lag dit dus niet aan het stelsel, maar aan de regeringen die te onbekwaam waren geweest om de krisis te voorkomen. En hoewel ze de omvang van de moeilijkheden bagatelliseerden, kon niet worden voorkomen dat die ministers toch verantwoordelijk gesteld werden voor de sociale problemen. Een pikante bijzonderheid was dat de kapitalisten en hun vazallen onder de journalisten en professoren huichelachtige aanvallen ondernamen op progressieve ministers die het zover hadden laten komen. In Nederland hebben de lakeien in VVD en DS'70, de zaakwaarnemers van de Atlantiese multinationale concerns, onze roze-witte regering (met een aantal figuren die De Telegraaf niet kan pruimen) aldus in staat van beschuldiging gesteld. Men vraagt zich af waarom degenen onder de bewindslieden die toch wel eens het socialisme bestudeerd hebben, niet gewezen hebben op het falen van het kapitalistiese systeem om hun eigen onmacht te verklaren. Voor Nederland zou dit nog begrijpelijker zijn geweest omdat onze nationale produksie voor de helft bestemd is voor export. En een internationale depressie moet dus voor Nederland zeer ongunstige gevolgen hebben, evenals in de periode na 1929, al kwam de krisis hier dan later. Hoe het zij, zeer traag begon men te spreken over een teruggang

In de konjunktuur alsof men er toch niet in wilde geloven. Vandaar dat de grote studie in de New York Review of Books van 21 juni 1974 over The coming Depression (waarin maar liefst 9 boeken over dit verschijnsel besproken werden) bijna nergens vermeld werd, met uitzondering van een zeer terloops geplaatste opmerking in NRC-Handelsblad, waarvan de ekonomiese redaksie overigens niet pessimisties gestemd was. Vandaar ook dat het novembernummer van Le Monde Diplomatique ook niet besproken werd, waarvoor nog als reden kon worden opgegeven dat de Franse poststakingen ons het nummer weken lang onthielden. En slechts weinigen vermeldden de inhoud van een artikel over Class Conflict, Keynesian Policies and the Business Cycle in de socialistiese Amerikaanse periodiek Monthly Review van oktober 1974.
Opmerkelijk was ook dat het woord depressie (voor een langdurige laagkonjunktuur) werd vermeden en dat men het liefst sprak van recessie (een tijdelijke teruggang). Daarbij waren de geesten wel erg vruchtbaar om valse oorzaken voor de werkloosheid te vermelden.

Een viertal leugens

Wat het aangeven van oorzaken voor de krisis aangaat, leidde de Amerikaanse minister Henry Kissinger (toch al niet in de eerste leugen gebarsten) het koor van illusionisten. Hij putte overigens de lijst van kwasi-gronden niet uit en had wat dit aangaat nog wel wat kunnen leren van onze werkgevers en van de "deskundigen" in dienst van de Avro, Tros, Telegraaf, Elsevier, Accent, enz. Als men hen hoorde moest men wel geloven dat de depressie was verwekt door de arbeiders, de oliesjeiks en kortweg door de inflatie. Gezien het aantal officieel gediplomeerde ekonomen moet het er met de studie van deze wetenschap in Nederland - snel verworden tot demagogie - wel triest voorstaan.
In de eerste plaats de inflatie. Gaat men de historie van het kapitalisme na dan ontdekt men zonder moeite dat de inflatie (uitzetting van de geldhoeveelheid, die in omloop is ofwel waardedaling van de munt) geheel eigen is aan het kapitalistiese stelsel. Men kan de prijsstijgingen in Nederland sinds 1914 gemakkelijk nagaan: na de eerste wereldoorlog driemaal zo hoge prijzen dan daarvoor. Sinds de tweede wereldoorlog een prijsverhoging (en waardedaling van het geld) van tien tegen één. Alle landen van Europa hebben dit verschijnsel in vaak nog ernstiger mate gekend. Opmerkelijk is dat juist de hoogkonjunktuur gekenmerkt wordt door sterke inflatie en dat wist iedereen al 50 jaar geleden, zodat de vraag rijst hoe inflatie dan een laagkonjunktuur kan verwekken.
Hier is geen onkunde van ekonomen in het spel, maar puur bedrog onder het mom van wetenschap.
De inflatie heeft een enorme toeneming van de kapitaalvorming begeleid en even monsterachtige winsten. Te zeggen dat de inflatie krises veroorzaakt is daarom in strijd met elke ervaring. Voor zover er een vlucht is uit het geld betekent

dit een wedloop om het geld te beleggen in grond, onroerende goederen en produkten, dus een aanmoediging van de handel en de produksie.
Waarom echter moest deze drogreden naarvoren worden gebracht? Wel, om de tweede truc te kunnen vertonen: voor die kwasi-ongewenste inflatie waren de arbeiders verantwoordelijk, die steeds hogere lonen hadden geëist. Nu weet iedereen dat de loonsverhogingen achter de prijsstijgingen aankomen en dat ze gemotiveerd en aanvaard worden omdat die voorafgaande prijsstijgingen (de steeds hogere index) niet vallen te loochenen. In het jaar 1974 was de toeneming der lonen zeer beperkt gehouden, maar de winsten waren abnormaal hoog gebleven. Als van de aandelen de koersen daalden was het niet door de uitkomsten van de bedrijvigheid in het verleden, maar door diep wantrouwen inzake de toekomst.
Het bedrog inzake de funeste werking van loonsverhogingen (een defensieve aksie van werknemers tegen inflatie) had ten doel de arbeiders naar een lager levenspeil te drijven. Er werd door de "Heertjes van de ekonomiese demagogie" betoogd dat de werkgevers meer winsten moesten maken. Dan zouden ze meer gaan investeren, meer werkgelegenheid scheppen. De onzin lag er dik bovenop: elk jaar was het nationale inkomen en vermogen met sprongen gestegen en aan de produktiviteit mankeerde niets. Er werd tegen de klippen op geproduceerd. Zo zeer, dat er in 1974 een duidelijke overproduksie was, niet alleen in Nederland maar in de gehele Atlantiese wereld. Hoe had een verhoging van die produksie ons dan uit de krises kunnen helpen?
Veel produkten konden niet meer met de benodigde winst worden verkocht. Daarom sloten bedrijven en daarom werden arbeidstijden verkort. Men zou door verkorting van de lonen niet de krisis overwinnen, door hogere winsten niet de werkgelegenheid vermeerderen, maar wel de arbeiders terugdringen naar een lagere levensstandaard.
Een stukje naakte klassestrijd! Want altijd probeert de reaksie van een krisis gebruik te maken om werknemers een toontje lager te laten zingen en socialistiese neigingen af te straffen. Als in een depressie de sociale onrust groeit, neemt ook een diktatoriale reaksie toe, tot aan het fascisme dat veelvuldig uit depressies te voorschijn komt (De NYR heeft op de historiese voorbeelden gewezen;allereerst Hitler).Noch inflatie, noch loonsverhogingen zijn dus de oorzaken van een depressie!

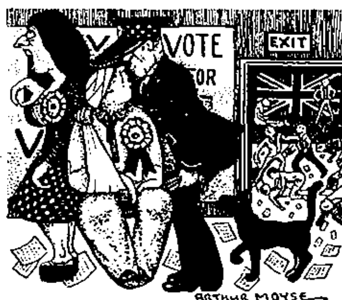
De derde leugen - even ijverig verbreid - is van dezelfde aard. Ze berust op de klacht dat de olieproducerende landen (van de OPEC) de laatste twee jaar hun prijzen voor ruwe olie stevig hebben verhoogd. Aldus is de energie duurder geworden en de bedrijven zouden die kosten niet meer kunnen opbrengen, zodat ze dan maar het bijltje erbij neergooiden. Dat is een soort "negatief simplicisme" van lieden als Kissinger die een oorlogsstemming wil kweken tegen Arabiese olielanden als die de positie van Israël ondermijnen en als ze de Amerikaanse imperialistiese politiek zouden willen aantasten.
Nu is ook de beschuldiging jegens de oliesjeiks onzinnig. In de eerste plaats wordt olie schaars zodat de prijs ervan - naar kapitalistiese normen - moet stijgen. Die prijs is jaren lang fantasties laag geweest. Er was een tijd dat een liter benzine 60 cent kostte en dat de producenten voor een liter ruwe olie 3 cent kregen. De overige 57 cent kwam aan de oliemaatschappijen - voor het raffineren, vervoeren en distribueren - en verder aan de regeringen van welgestelde naties die accijnzen hieven.
Aan het eind van 1974 werd er maximaal voor een liter ruwe olie 20 cent betaald (meestal minder, tussen de 16 en 20 ct) terwijl een liter benzine toen bijna een gulden kostte. De overige 80 cent bleef dus in handen van westerse (multinationale) ondernemingen en regeringen. Als de prijzen van stookolie en benzine te hoog waren, zou dit gemakkelijk te verhelpen zijn geweest door de beperking van de fabelachtige winsten en de hoge accijnzen.
Maar de eisen van de olie-exporterende landen zijn pas gekomen nadat in 1971 de dollar de eerste devaluatie (vermindering van de ruilwaarde) had gekend. En de dollarwaarde - waarin de olieprijzen worden uitgedrukt - is sindsdien met 30 procent afgenomen. Dit betekent dat de leveranciers van ruwe olie die dollars ontvangen hadden, miljarden op die dollars verloren hebben. De Amerikanen hebben de hele wereld betaald met geld dat gedoemd was in waarde te dalen en dat maar ten dele was gedekt door goud of vermogen. Die valsemunterij is een voorname oorzaak geweest van prijsstijgingen over de gehele linie. Uitgedrukt in geld dat zijn waarde verliest, moeten de prijzen wel hoger worden.
Daar komt nog iets bij: de olielanden laten tientallen miljarden - die ze niet aanstonds kunnen besteden - in het westen. De Amerikaanse, Europese en Japanse banken en bedrijven beschikken over tientallen miljarden dollars die de olieproducenten in hun handen laten. Dat wil zeggen dat de kopers de helft van de olieprijs helemaal niet betalen: ze houden voorlopig het geld en tekenen een schuldbekentenis. Wat de oliesjeiks daar ooit van terugzien moet men maar afwachten. Maar wel versterken ze het kapitalistiese systeem door de hoeveelheid westers kapitaal sterk te verhogen! En ze zullen nooit de kans krijgen dat geld onmiddelijk op te eisen: daarvoor is het op te lange termijn belegd. Dat oliesjeiks dus het westen bedreigen is één van de Atlantiese leugens.

Tenslotte de vierde drogreden en wel dat we met een tijdelijke struktuurkrisis te doen hebben. Door invoering van nieuwe machines en door automatisering komen er steeds meer arbeiders op straat te staan. Dit proces nu is al een eeuw aan de gang. Het heeft geleid tot arbeidstijdverkorting, vervroegde pensionering, verbod van jeugdarbeid, maar ook tot steeds toenemende produktiviteit. Natuurlijk ging de automatisering door, nog meer in de bloeitijd dan bij een neergaande konjunktuur. De huidige depressie betreft de konjunktuur, niet de struktuur die veel meer betrekking heeft op de techniek.
In de wisselende konjunktuur van het systeem is de depressie onvermijdelijk!

De konjunktuur-cyclus
Gaat men de historie van het kapitalisme na, dan blijkt die te bestaan uit een serie van op- en neergangen. De oorlogen met hun verwoesting van produksiemiddelen en goederen zijn perioden van bedrijvigheid en hoogkonjunktuur, van uitbuiting en vernietiging. Er is aan alles een tekort en er worden enorme winsten gemaakt door spekulanten en producenten.
De tijd van Napoleon was er één zonder werkloosheid, hoewel van veel honger. Na dit tijdvak treedt een neergang in met tussentijdse opflikkeringen, die in 1848 een dieptepunt bereikt. (Dat is één van de bronnen van de revoluties van 1848) Dan stijgt de konjunktuur tot aan 1873, met weer vele oorlogen, waarbij Duitsland, Rusland, Engeland, Oostenrijk, Italië en Frankrijk betrokken zijn. In 1873 begint weer een wisselende ontwikkeling met veel recessies, uitlopend op de diepe krisis van 1893. Vervolgens weer een stijgende konjunktuur, tot na de eerste wereldoorlog. In 1923 het eerste teken van de grote depressie, daarna nog een korte opleving tot aan de ramp van 1929. Na 1933 weer enige opgang, dan de tweede wereldoorlog en daarna een lange periode van reparatie en enorme expansie van het Atlantiese kapitalisme met tussentijdse krises. Zo is de Korea-oorlog een periode van bloei, het einde ervan in 1953 brengt een ernstige recessie. Zulke neergangen waren er meer totdat we nu duidelijk naar een nieuw dieptepunt gaan.
Sinds 1971 al zijn de tekenen daarvan gesinjaleerd.
Als men nu voor de dieptepunten "ronde" jaartallen neemt (de depressies kwamen niet overal tegelijkertijd) krijgt men de perioden na 1850, 1890, 1930 en 1970. Dat lijken magiese getallen omdat er dan telkens 40 jaar ligt tussen de rampjaren. Men moet zich daarop niet blind staren. Het is best mogelijk dat het ergste nog zal komen en in elk geval moeten we niet denken dat we na de depressie weer een bloeitijd zullen beleven tot ongeveer 1990 en dat we dan weer naar het dieptepunt van het jaar 2010 zouden gaan. Zo mechanies is dat alles niet. Erkennen moet men echter dat er een cyclus bestaat.
De tijden van depressie keren steeds terug.

Wat de oorzaak daarvan aangaat is er een (socialistiese) redenering, die uitgaat van de stelling dat de bourgeoisie niet anders kan doen dan periodiek de arbeiders op straat smijten. Nodig een zgn. arbeidsreserve, dus een permanente werkloosheid van een deel van het proletariaat, opdat het aanbod van arbeid de lonen drukt. In een periode van volledige werkgelegenheid - aldus deze teorie - stijgt de prijs van het loon te zeer, concurrentie wordt moeilijk en de winst wordt aangetast. Er moet werkloosheid worden gekweekt om de lonen weer te doen dalen. Er valt veel voor deze teorie (in de Monthley Review nog eens te berde gebracht op grond van het marxisme) te zeggen,als men onze advokaten van het kapitalisme hoort. Het is hun allereerst te doen om daling van de lonen en stijging van de winsten, wat dan als geneesmiddel wordt aanbevolen.
Maar het is de vraag of de depressie zo bewust wordt gemaakt. In de strijd om het bestaan tussen de kapitalisten onderling gingen inderdaad de zwakken failliet en bleven de sterken over. In een krisis deed dit verschijnsel zich op grote schaal voor. Het leidde tot het uitdunnen van een aantal bedrijven, tot concentratie van ondernemingen en akkumulatie van kapitaal, zoals de socialisten (Marx vooraan) hebben aangetoond. Bij de huidige enorme concentratie is de concurrentie echter afgenomen, kartels en fusies hebben het kapitalistiese blok versterkt. De winsten zijn kollektief veilig gesteld, mèèr dan voorheen het geval was. Het is de vraag of volledige werkgelegenheid voor steeds kleiner percentage van de aktieve bevolking (door de automatisering) wel een onoverkomelijk bezwaar is. De permanente uitkeringen bij ziekte, invaliditeit, werkloosheid en pensionering zijn zelfs noodzakelijk om de verkoop op peil te houden. En het zijn tenslotte de producenten (de werknemers) die de uitkeringen, pensioenen en bijstand opbrengen.
Men moet dus veel waarde hechten aan de andere faktor - ook altijd aanwezig - de zogenaamde overproduksie. Er is zoveel winst gemaakt, zoveel geïnvesteerd, zoveel geproduceerd, dat

De tekeningen in dit nummer zijn van de Engelse libertaire kunstenaar en kunstkritikus Arthur Moyse.

de koopkracht ontbreekt om dit alles te consumeren. En dit verschijnsel is ook nu weer aktueel. Er is een wanverhouding tot stand gebracht tussen gemaakte winsten (onttrokken aan het verbruik) en de voor consumptie beschikbare lonen en uitkeringen. Niet te hoge lonen veroorzaken een krisis maar gebrek aan koopkracht. De magazijnen puilen uit, de machines en automobielen hopen zich op. Daarbij moet men niet alleen denken aan de ontwikkelde kapitalistiese wereld, maar aan de totale bevolking van de aarde.En dan is het zo dat de miljardenmassaas van de derde wereld, van hun grondstoffen beroofd terwijl hun arbeidskracht slecht is betaald, dat dit verpauperde proletariaat niet in staat is de produkten van de "vrije wereld" te kopen. Er zijn niet voldoende winstgevende markten buiten het Atlantiese gebied omdat de volken van Azië, Afrika en Latijns-Amerika (voor zover ze binnen de kapitalistiese sfeer vallen) te veel zijn uitgebuit om de kwasi-overtollige voorraden te kopen. Binnen de Atlantiese wereld zijn er dan ook weer groepen van armen (zoals negers in de VS, paupers in zuid-Europa) die in een soortgelijke positie verkeren.
Wat deze overproduksie aangaat, is het kapitalisme van deze eeuw niet zo ongelijk aan dat van de vorige eeuw, met dit verschil dat onze achterbuurten en "verellendigde" massaas nu grotendeels in de zogenaamde derde wereld liggen. Daar komt een depressie dan ook harder aan dan hier. En neemt de sociale ontevredenheid en de spanning te zeer toe, dan zijn er de feodale en militaire bondgenoten van het westen om met behulp van de Atlantiese mogendheden door middel van terreur en fascisme die massaas eronder te houden. Vandaar dat krises niet alleen verzet en opstandigheid bevorderen, maar van de andere kant ook het fascisme. De polarisatie (d.w.z. de klassestrijd) krijgt - op internationaal - nivo een nieuwe dimensie.
Er is nog één probleem (onderstreept in de NY Review) dat nader besproken moet worden. Het is dat van de inflatie, die vooral een kenmerk van hoogkonjunktuur was. In tijden van depressie daalden vroeger de prijzen en kon men spreken van deflatie. Er schijnt nu voortgaande inflatie te zijn. De uitgeplunderde volken van de derde wereld leven onder regiems die geen garanties hebben gevormd voor de waarde van de munt. Daar is een vliegende inflatie onder iedere konjunktuur onstuitbaar. De uitbuiting van de massaas wordt aldus bevestigd: elke week daalt de koopkracht van de loonslaven, terwijl de bezitters hun goederen in waarde zien stijgen. In de Atlantiese wereld worden zulke fantastiese spekulatieve kapitalen in omloop gebracht, dat ook daar de dekking (door goud en garanties) onvoldoende wordt.
Men zou echter kunnen verwachten dat er een ommekeer in die ontwikkeling komt in tijden van depressie. Maar het is nog te vroeg om dit nu al te weten: er zijn terreinen waarop prijsdalingen zijn gesinjaleerd door het geforceerd opruimen van voorraden. Aannemelijk is echter dat de inflatie door zal gaan. In de eerste plaats door de voortgezette staatsuitgaven, grotendeels verplicht op grond van vroegere plannen en begro-

tingen, voor kontrakten en "defensie", al valt er met de wapens niet zoveel meer te verdedigen. Een rol speelt ook de sociaal-politieke overweging dat in de koude oorlog en de hevige internationale spanning de onrust tot een minimum moet worden teruggebracht, uit "veiligheidsoverwegingen" en om subversie tegen te gaan. Er moet nieuw kapitaal in omloop gebracht worden, er moeten uitkeringen gegeven worden omdat de depressie toeneemt en er nog meer bedrijven gesloten worden, als men het verbruik gaat beperken. De opgeblazen geldomloop doet de inflatie voortgaan als "het kleinste kwaad".

Een levensgevaarlijke mallemolen

Wanneer men de praktijk van het kapitalistiese systeem gedurende een periode van bijna twee eeuwen beziet, blijken de rampzalige nadelen ervan niet te verminderen of uit te schakelen. Er worden verschillende klassen geschapen met zeer uiteenlopende inkomens op basis van gezagsverhoudingen.Daar waar de opeenhoping van kapitaal heeft geleid tot een behoorlijke vruchtbaarheid van het produksiestelsel kunnen allerlei behoeften bevredigd worden. Tegelijk echter wordt een bewapening opgebouwd die de verbeelding tart. De wapenwedloop tast ook de staten met genationaliseerde produksiemiddelen aan.
In de kapitalistiese en zogenaamd kommunistiese staten krijgt men dus te doen met een vorm van bewapening die op basis van een geperfektioneerde techniek, het leven van de mensheid bedreigt en de vernietiging van volken geenszins denkbeeldig maakt. In dit stelsel zijn oorlogen en fascisme ingebouwd.
Dit is de verschrikkelijke keerzijde van de "verzorgingsstaat". Terwijl de min of meer welvarende naties elkaar met totale verwoesting bedreigen hebben ze tegelijkertijd een miljardenmassa van paupers gekweekt in de derde wereld. Er zijn niet alleen klassetegenstellingen binnen de staten, er zijn ook groeiende tegenstellingen tussen naties die proberen elkaar uit te buiten en te overheersen.
De ekonomiese depressie nu legt deze wonden meer dan ooit bloot. Het meest onder de krisis lijden de arme volken en groepen. En tegelijk neemt de wedloop om nieuwe markten en grondstoffenbronnen te veroveren toe. Handelsoorlogen manifesteren zich vooral in een neergaande konjunktuur. Het wordt gewoonte vrij lichtvaardig over de gevolgen van de depressie te spreken omdat geen werkloze er brodeloos door zou worden, altans in de kapitalistiese wereld. En voor zover men dat gelooft. Maar voor de mensheid als geheel werkt dit stelsel funest. Voegt men daarbij de zekerheid dat de grondstoffen in ijltempo worden uitgeput en dat de besteding van de oorlogskapitalen eens tot een ramp moeten leiden, dan is de roofbouw op aarde en mensheid onloochenbaar. Het propageren van een vrijheidslievend en vredelievend socialisties stelsel wordt dan een verplichting.
Maar in zulk een internationaal federatief samengaan van volken behoren de staten gelikwideerd te worden. Op het ogenblik lijkt zoiets een utopie. Toch zou zelfs de kleinste stap op weg naar een vrije volkengemeenschap winst betekenen.

DE ONMACHT VAN DE BURGERLIJKE EKONOMIE

CHRIS MAST

De taak, waarvoor ik mij in dit artikel gesteld zie, is het vinden van een antwoord op de vraag: "Wat zegt 'de ekonomie' over de depressie?". 'De ekonomie' staat voor de officiële, akademiese of burgerlijke ekonomie. Ik zal dus niets zeggen over het marxistiese krisisbegrip en de marxistiese ekonomie. Ik zal nadat ik verwarring heb uitgesloten over het deel van de ekonomie, waarover ik schrijf, dat stuk van de ekonomie verder niet meer van bepalingen als officieel, akademies, neo-klassiek of bourgeois voorzien, alhoewel zij er wel bijgedacht moeten worden. Als de ekonomie al iets over de depressie te zeggen had (wij zullen dadelijk zien, dat dat pas was nadat een groot aantal andere dingen gezegd waren en door wetenschappers, die of geen akademiese positie of wel een akademiese positie maar geen studenten hadden) dan gebeurde dat in de vorm van business-, tradecycle- of konjunktuur-teorieën. Als ik daar dus over praat, dan dek ik het eigenlijke onderwerp 'de depressie'.
Het onderwerp laat zich chronologies behandelen, hetgeen ik zal doen en wel in 3 perioden:

1e voor1900,
2e 1900-1929 en
3e 1929, Great Depression, Keynes, heden.

Nog één inleidende opmerking. Ideëengeschiedenis, en dat is het onderstaande, ontmoet op zijn weg een reeks moeilijkheden. Ideëen navertellen is de meest simpele kwijting van de opdracht, maar daarmee ontlopen wij de vraag naar de betekenis en invloed van deze ideëen. Wat is binnen de wetenschap het prestige van dat wetenschapsgebied, wat is de invloed vanuit de wetenschap op politiek en maatschappij, hoe reageert de wetenschap op maatschappijproblemen, en dat soort moeilijk definitief te beantwoorden vragen. Ik heb gepoogd dat soort tema's niet uit het oog te verliezen.

De depressie vóór 1900

Wie of wat was eerder? Eeen ekonoom of de depressie? Adam Smith's 'Wealth of Nations', het begin der ekonomiese wetenschap verscheen in 1776. Eerst in de volgende eeuw zouden de depressies van 1815, 1825, 1836-39, 1847-48, 1857, 1866 en 1878 aandacht van ekonomisten krijgen. Toch waren dit soort krises ook in de 18e eeuw al voorgevallen. Niemand evenwel had ze toen duidelijk los gezien van de oorlogen en zijn gevolgen, van overstromingen en misoogsten, van fouten in de handel of van de onbetrouwbaarheid van de kassiers.
In de 19e eeuw verandert dit beeld, depressies worden zelf-

standig waargenomen, doch dat wil niet zeggen dat er immer een wetenschappelijke verklaring van gegeven wordt. Over de krisis van 1878 schreef een ekonomist (Jevons):
"Het is merkwaardig de verscheidenheid van verklaringen te zien, die vanuit de handel wordt gegeven van deze krises. Konkurrentie van het buitenland, het biergebruik, overproduktie, de vakbeweging, oorlog, vrede, de goudbehoefte, de overvloed aan zilver, de politici, hun buitensporige uitgaven, de bankdirekties, Edison en het elektriese licht, zijn maar een paar van de suggesties die ons voortdurend bereiken om de rampzalige situatie van de indusrie en het bankwezen te verklaren."
De ekonoom die dit schreef ontwikkelde later zelf een 'zonnevlekken teorie van de business cycle', waarmee het aantal irrelevante depressieteorieën met één vermeerderde.
De teorieën, die in de 19e eeuw de depressie verklaarden zal ik hieronder weergeven. Maar eerst nog een algemene opmerking.
Wie aan een historikus van het ekonomies denken de vraag stelt: Wat zijn de belangrijkste ekonomen tot 1900? krijgt als antwoord: Adam Smith, David Ricardo, John Stuart Mill en Alfred Marshall. Dat zijn de namen, die wij in ons overzicht niet tegen zullen komen. In hun leerboeken hielden zij zich niet met de business-cycle bezig, hoogstens hadden zij het plan om er in een niet verschenen tweede of derde deel iets over te zeggen. Ook een langere lijst van bekende (=belangrijke) ekonomen lost het probleem niet op.
Het onderzoek van de business-cycle was een perifeer onderwerp, specialisatie van de weinige ekonomen, die niet bijster simpatiek stonden tegen het neo-klassieke evenwichtsdenken, en het in ieder geval niet in hun werk toepasten. De reden voor deze lage status, zowel van deze ekonomen als hun werk was dat de business-cycle niet 'belangwekkend' was volgens neo-klassieke begrippen, omdat het onderwerp waarop het zich richtte een anomalie (Kuhn), een Fremdkörper was. Het bestudeerde verschillen in het nivo van de ekonomiese aktiviteiten, die volgens de neo-klassieke teorie uiteindelijk door 'de markt' gekorrigeerd zouden worden.
Dat de neo-klassieke teorie voor verschillen in de ekonomiese output (produktie maar ook werkloosheid) de ogen sloot laat zich via het modellenbegrip verklaren. Evenwicht was het leidende model. Depressies waren deel van een voor de neo-klassieke teorie niet-relevante puzzel. De depressieliteratuur had volgens Keynes de status van 'onderwereld' wetenschap. De akademiese bovenwereld achtte het geen respektabele ekonomie, en de beoefenaars van de depressie-ekonomie geen echte ekonomisten.
Een lage status van een wetenschapsgebied staat vooruitgang effektief in de weg. De teorieën die wij zullen bekijken blijven ad hoc, staan geïsoleerd, wat tot gevolg had dat er geen aandachttrekkende, sintetiese teorie uitgroeide. Bovenal overheerste bij alle teoretici de lijdelijkheid. Depressies ble-

ven tot in de dertiger jaren de status van natuurrampen of de wraak der goden houden.

De teorieën, die in de 19e eeuw de depressie verklaarden kunnen globaal in 4 groepen onderscheiden worden:

1. Overproduktieteorieën
2. Onderkonsumptieteorieën
3. Besparings- en investeringsteorieën
4. Algemene en sociaal-psychologiese teorieën.

Voordat wij deze teorieën kort bespreken moet eerst nog een stukje ekonomiese teorie aangeduid worden, waar elke depressieteorie tegenstand van ondervond, en dat ook de lijdelijkheid in de jaren dertig ten opzichte van de toenmalige depressie op zijn krediet heeft. Bedoeld is de wet van Say (1767-1832), die meer dan een eeuw over de ekonomiese teorie heeft gehangen.

Say betoogde dat overproduksie wel mogelijk was, doch immer anders dan een partieel karakter kon dragen; algemene overproduksie achtte hij onmogelijk omdat elk aanbod van goederen tegelijk een even grote vraag aan andere goederen tot gevolg had. Gaat er in een bepaalde sektor iets mis (bijv. overproduksie) dan betekent dat (onderproduksie in een andere sektor) partiële evenwichtsverstoring die geruimd moet worden. Krises zijn incidenten in bepaalde sektoren van de ekonomie. Say's wet is te simpel, meer een taalkundige truc dan een beschrijving van de werkelijkheid, om waar te kunnen zijn. Dat hij meer dan een eeuw serieus is genomen moet de ekonomie met diepe schaamte vervullen. Nu de teorieën.

1. De overproduktie-teorie

Als een gat in de markt tegelijk door meerdere ondernemingen gevuld gaat worden, dan ontdekken zij als zij hun goederen op de markt brengen dat er overproduksie heerst.

Een paar jaar geleden waren er in Nederland 'teveel' sexshops, op het ogenblik is de vliegkapaciteit over de Atlantiese Oceaan daar een voorbeeld van. Individuele ondernemers

handelen rationeel op grond van hun positie en hun informatie, doch het resultaat is maatschappelijk irrationeel. Zijn sexshops snel in andere winkels of boetieks om te toveren, het vliegvoorbeeld laat andere problemen zien. De vliegtuigfabrieken hebben ook hun produksiekapaciteit opgevoerd en zitten tans ook met een overkapaciteit waar geen behoefte aan is. Hoe langer en kapitaalintensiever het produksieproces des te meer dat een overproduksie doorwerkt in andere sektoren.

2. De onderconsumptie-teorie

Er wordt in de wereld voldoende geproduceerd om aan iedereen genoeg welvaart te verschaffen maar aan het grootste deel van de volkeren van de wereld ontbreekt het aan 'koopkracht' om datgene wat geproduceerd wordt te consumeren.
In de dertiger jaren was deze teorie in de VS populair, terwijl ook Keynes zich erdoor liet inspireren.

3. Besparings- en investeringsteorieën

In depressieperioden nemen de besparingen sneller toe dan de investeringen, terwijl in de hausseperioden de investeringen juist op de besparingen vooruitlopen. Alleen wanneer beiden parallel zouden lopen zou men konjunktuurgolven kunnen vermijden.

4. Algemene en sociaal-psychologiese teorieën

In deze vierde groep komen tesamen de teorieën, die niet zo zeer één oorzaak voor de depressie aanwijzen als wel aangeven, dat de ekonomie zo gekompliceerd is geworden, dat veel mis kan gaan. De meeste teorieën in deze groep verenigen elementen van andere teorieën in zich.
En dan zijn er nog de sociaal-psychologiese teorieën die depressies en hausses veroorzaakt zien worden door pessimisme- en optimismegolven. De teorie is wel vergeleken met een schip waarvan de passagiers voortdurend van de ene kant naar de andere hollen om het hellen tegen te gaan.

De periode 1900-1929

Wij hadden afgesproken de depressieliteratuur chronologies te behandelen. Zo zijn wij dan in het begin van deze eeuw aangeland. De behandeling van deze periode kan veel korter zijn, dan de voorgaande periode. De besproken teorieën werden vervolmaakt, anders geformuleerd of aangevuld maar bleven op dezelfde temaas bouwen. Er kwam één teorie bij: de monetaire konjunktuurteorie.
Het bankwezen was zich aan het eind van de 19e eeuw gaan ontwikkelen en toen kwamen de ekonomen er langzamerhand achter dat niet alleen overheid en centrale bank (De Nederlandse Bank) geld schiepen, maar dat ook de handelsbanken via kredietuitgifte zelfstandig 'geld' konden 'maken'. Deze ontdekking, pas rond de eerste wereldoorlog algemeen aanvaard, bracht een nieuwe verklaring voor het konjunktuurverloop. Het geld- en kredietwezen, de banken, waren de konjunktuurmakers. Door hun afwisselende geldkreatie en -vernietiging beïnvloedden zij prijzen, lonen en winsten beurtelings naar

boven en naar beneden.

1929, Great Depression, Keynes, heden

De ekonomiese geschiedenis van de jaren dertig wordt immer in 2 hoofdstukken geschreven: de depressie en Keynes magistrale oplossing: 'The General Theory of Emploment, Interest and Money'.
Zo vindt Keynes ook zijn weg naar de tekstboeken, waarin geschiedenis van het ekonomies denken altijd in het licht van de vooruitgang wordt beschreven. De vraag wat ekonomen vóór 1936 (het verschijnen van de General Theory) over de grote depressie en zijn oorzaken schreven wordt alleen door schuldbewuste ekonomen gesteld. Zelden dus.
Joan Robinson schrijft erover:
"De belangrijkste reaksie was het argument dat de lonen te hoog waren. Dit kan door statistiese argumenten ondersteund worden. In die voorbije tijd daalden prijzen gewoonlijk bij een afname van de vraag, zodat prijzen gerelateerd aan de normale lonen lager waren dan bij een grotere werkgelegenheid. In een betoogtrant, die tegenwoordig in een ander verband gebruikelijk is werd een korrelatie als oorzaak aangemerkt. De teorie, dat werkloosheid slechts het gevolg kon zijn van te hoge lonen vond steun in het feitenmateriaal. Terwijl de kontroverse omtrent de overheidsaktiviteiten zich ontwikkelde liet Prof. Lionel Robbins een lid van de Oostenrijkse School uit Wenen optrommelen om te zorgen voor een tegenwicht voor Keynes. Ik (nog steeds is Joan Robinson aan het woord) herinner mij von Hayek's bezoek aan Cambridge, toen hij op weg was naar de London School of Economics erg goed. Hij zette zijn teorie uiteen en schreef een schoolbord vol met driehoeken. Zoals wij later konden zien bestond het hele betoog uit het verwarren van de aktuele investeringen met de totaal voorraad aan kapitaalgoederen, maar dat konden wij destijds niet onderkennen. De algemene tendens was aan te tonen dat de ineenstorting door de konsumptie werd veroorzaakt. R.F. Kahn vroeg op een blije toon: 'Is het uw mening, dat de werkloosheid zou toenemen, als ik morgen een nieuwe jas ging kopen?' 'Ja' zei von Hayek 'maar' en hij wees op zijn driehoeken op het bord, 'er zou een zeer lang matematies betoog nodig zijn om uit te leggen waarom.'"
Een lang maar illustratief citaat. Von Hayek werd later hoogleraar in Londen, schreef een boek waarin hij betoogde, dat de eerste stappen op weg van het overheidsingrijpen in het ekonomies proces onverbiddelijk zouden leiden tot de volledige onderwerping van het individu aan de staat (The Road to Serfdom; zeven drukken van 1944-1946). Dit jaar ontving hij samen met Gunnar Myrdal de Nobelprijs voor ekonomie.
Gastheer Lionel Robbins achtte de vakverenigingen vanwege hun looneisen de schuldigen van de depressie. Terwijl ook Pigou en Robertson de lonen wilden verlagen.
Het bovenstaande zou de indruk kunnen wekken, dat er in de depressiejaren hard door de ekonomisten aan de oplossing van

het probleem werd gewerkt, doch dat de meerderheid de verkeerde oplossingen gaf. Die indruk is onjuist, de vaktijdschriften bevatten nauwelijks artikelen waarin over de krises wordt gesproken. Het belangrijkste tekstboek in die tijd in de VS. (Garver and Hansin's Principles of economics) spreekt in t w e e van de 488 pagina's over werkloosheid. Kortom de diskrepantie tussen werkelijkheid en ekonomiese teorie werd genegeerd of verdrongen.
Keynes General Theory schokte de kollega-ekonomen tot in hun diepste geloofwortels. Enkelen kwamen de schok dan ook niet meer teboven. Wat veroorzaakt die gemoedstoestand?
Een paar punten uit Keynes teorie:
1. De overheid is verantwoordelijk voor een 'volledige werkgelegenheid'. De vrije arbeidsmarkt tendeert niet automaties naar dit evenwicht. De overheid moet als de bedrijfsinvesteringen achter blijven zelf investeringen doen en het overheidsbudget mag dan een tekort vertonen.
2. Koopkracht bij de gezinnen moet gehandhaafd blijven, loonsverlaging is de allerbelabberdste oplossing.
3. Keynes blies de noch immer aanwezige Wet van Say 'elk aanbod schept zijn eigen vraag' definitief op.
Alhoewel de krises vanaf 1929 niet een vol decennium in dezelfde hevigheid woedde, loste de tweede wereldoorlog de laatste resten werkeloosheid op. Na de oorlog kon de balans opgemaakt worden.
Als wij de specialisaties binnen de ekonomie vergelijken naar prestige komen wij tot de volgende lijst (vgl. Ward over de Amerikaanse situatie, de Nederlandse verschilt daar niet van).

A. Micro, macro (w.o. konjunktuur) en ekonometrie.
B. Internationale ekonomiese betrekkingen, monetaire teorie, openbare financiën.
C. Industrial organisation, arbeid, ekonomiese geschiedenis.
D. Ekonomie van de ontwikkelingslanden, geschiedenis van het ekonomies denken, ekonomiese stelsels.

LITERATUUR
T.W.Hutchison, A review of economic doctrines 1870-1930. (1953)
Robert Lekachman, The age of Keynes. (1966)
J.A.Schumpeter, History of economic analysis. (1955)
Benjamin Ward, What is wrong with economics? (1972)
Joan Robinson, De tweede krisis van de ekonomiese teorie. (Gestencilde kongresbundel van het VESVU kongres"de krises in de ekonomiese teorie". Deze kongresbundel zou in 1974 bij de SUN verschijnen. Niet te verwarren met de bundel met lezingen en diskussies van het kongres, die al is verschenen; zie De As nr. 7.
Zie over Marx en ekonomiese krises: M. Dobb, Hoofdstuk 4 in Political Economy and Capitalism 1937. Vertaald in Te Elfder Ure nr. 7 en 8 (1972).

TECHNOLOGIESE GROEI EN EKONOMIESE KRISIS

HANS RAMAER

Dat waarvan steeds gezegd is, dat het onmogelijk zou zijn, is nu toch gebeurd. Het kapitalistiese systeem dat een kwart eeuw lang onwankelbaar scheen, gaat een diepgaande depressieperiode tegemoet.
Evenals in de jaren dertig wordt deze nieuwe ekonomiese krisis allereerst zichtbaar aan de bizonder snel stijgende werkloosheid. De officiële cijfers spreken momenteel bijvoorbeeld over 6 miljoen werklozen in de V.S., over een miljoen in Engeland, een miljoen in West-Duitsland en over 0,2 miljoen in Nederland. De werkelijkheid is echter nog enige malen ernstiger. Volgens een door Sjaloom opgestelde berekening is de omvang van de werkloosheid alleen al in Nederland veel groter. Daarbij komt nog dat de zgn. wao uiterst verhullend werkt. Van de 0,3 miljoen Nederlanders die een wao-uitkering krijgen, zou het merendeel bij het ontbreken van die voorziening òòk werkloos zijn (of worden). Verhullend is ook dat veel jongerend - gedwongen - doorstuderen en tenslotte moet men nog rekening houden met de grote groep gehuwde vrouwen die geen ww-uitkering krijgt en dus niet in de statistieken voorkomen. Al met al bedraagt het werkelijke percentage werklozen in Nederland zo'n 10 procent, ongeveer gelijk aan dat in de jaren dertig!
Toch zijn er opvallende verschillen tussen de vorige ekonomiese krisis en de huidige. De ontwikkeling van het kapitalisme is is die tussenliggende periode méér dan ooit daarvoor gericht geweest op produksievergroting. Groei betekent nu eenmaal winstvergroting en dat is de motor van het systeem.
De perfektionering van de techniek maakt het de ondernemer mogelijk die produksiegroei te realiseren, maar omdat de technologiese groei alleen in teorie (op het moment waarop de kosten van menselijke arbeid per eenheid produkt/ nul wordt) oneindige produksiegroei kan opleveren, heeft dit proses in de praktijk een verzadigingspunt.
Er komt een moment dat de produksie naar verhouding minder snel toeneemt dan de arbeidskosten per eenheid dalen. Dan ontstaat een depressie,wat zich uit in het geforceerd afstoten van arbeid (variabele kosten) en dus werkloosheid schept. In een tweetal uitstekende artikelen in NRC-Handelsblad heeft de ekonoom Huige er in dit verband op gewezen dat het kapitalistiese systeem gekonfronteerd wordt met de onoplosbare tegenstelling, dat om de vergrote produksie af te zetten veel meer koopkracht (= hogere lonen) nodig is, maar dat juist lagere lonen noodzakelijk zijn om de technologiese investeringen te realiseren.(1)
Zo is het kapitalisme in de laatste fase van exploderende groei stukgelopen op zijn inherente tegenstrijdigheden.

En ook nu zitten de burgerlijke ekonomen - net als in het begin van de jaren dertig - met de handen in het haar.

Verzorgingsstaat

De ineenstorting van de New Yorkse beurs in 1929 betekende tegelijkertijd het einde van de toenmalige burgerlijke ekonomie. Eerst toen Keynes in 1936 zijn "Algemene teorie" publiceerde, herrees de burgerlijke ekonomie weer uit het graf. Keynes en zijn volgelingen toonden aan dat de depressie van de jaren dertig aanhield omdat de vraag te gering bleef. Keynes' oplossing daarvoor was een koopkrachtinjektie van de overheid (openbare werken, fiskale politiek), waardoor de konsumptieve vraag zou toenemen, de produksie zou stijgen en hogere prijzen mogelijk zouden worden.
Het model van Keynes maakte een einde aan de staatsonthouding in de ekonomie. Voortaan zou de overheid met zijn ter beschikking staande middelen (belastingen, openbare investeringen, geldschepping) regulerend in de konjunktuur ingrijpen. Dat in Hitler-Duitsland al in 1936 geen werkloosheid meer heerste (door aanleg van autowegen en een groeiende wapenindustrie) mocht als een bewijs voor de juistheid van de teorie van Keynes gelden. Roosevelt volgde met zijn "New Deal" en in het niet-fascistiese West-Europa werden in de jaren dertig vergelijkbare plannen opgesteld (vgl. Het Plan van de Arbeid).
Na de tweede wereldoorlog werd het roer definitief omgegooid, het tijdperk van het ekonomies "laissez-faire" was voorbij. "Op de achtergrond van deze ontwikkeling", zegt Mandel,"staat de twijfel aan het systeem en de onzekerheid over de toekomst van het kapitalisme. Dit feit kan niet meer worden weggeredeneerd. In de lagen van de bourgeoisie die de vaste sleutelposities bezetten, heerst tegenwoordig de vaste overtuiging dat het automatisme van de ekonomie en de marktmechanismen niet in staat zijn het voortbestaan van het systeem te waarborgen. Zij beseffen heel goed dat zij niet op het inwendig automatisme van de kapitalistiese ekonomie kunnen vertrouwen en er een bewuste, steeds verder reikende, regelmatige en systematiese interventie nodig is om het systeem te redden."(2)
Na 1945 zien we de opkomst van de zgn. verzorgingsstaat, waarbij we moeten aantekenen dat die sociale verzorging van overheidswege niet uit humanitaire overwegingen voortkwam, maar uit bittere ekonomiese noodzaak. De grotendeels door de arbeidende bevolking zelf betaalde sociale verzekeringen zoals ouderdomspensioen,ziekte-,invaliditeits en werkloosheidsuitkeringen hebben een tot op zekere hoogte anti-cyclies karakter. Dat wil zeggen dat deze op het loon ingehouden premies in een periode van ekonomiese teruggang een remmende uitwerking hebben. (3) Als de werkloosheidsuitkering 60 procent van het vroegere loon bedraagt en er een werkloosheidspercentage van 5 is, dan daalt de vraag dus niet met 5, maar met slechts 2 procent. Hierdoor is het mogelijk de absolute armoede van de jaren dertig grotendeels te voorkomen. De huidige depressie heeft dan ook niet zo zeer als karakteristiek het inelkaar storten van de

Komend voorjaar wordt door de Groninger studentenvereniging Ubbo Emmius een studium generale/ lezingencyclus georganiseerd over het tema "vakbonden-zelfbestuur". Inlichtingen erover zijn te verkrijgen bij Frits Thissen, Josef Israelsstraat 65a, Groningen.

konsumptie, als wel het in elkaar storten van de arbeidsmarkt. De les die de burgerij van Keynes geleerd heeft (d.w.z. het op peil houden van de konsumptie) is de afgelopen decennia zorgvuldig in praktijk gebracht, maar heeft als onvermijdelijke bijwerking gehad dat de inflatie - altijd al inherent aan het kapitalistiese systeem - permanent versneld is.
Dat is de konsekwentie van het feit dat er sinds 1945 op grote schaal koopkracht is geproduceerd waar geen gelijkwaardig warenaanbod tegenover stond. Tegenover de geldmiddelen die in de circulatie gebracht worden (waardoor koopkracht en dus konsumptie ontstaat) behoort een ongeveer evengroot goederenaanbod te staan. De permanent stijgende inflatie nu is veroorzaakt door de bewapeningswedloop; wapenproduksie is immers een produksie die niet "normaal" gekonsumeerd wordt, maar wel koopkracht schept via de lonen en dividen in de wapenindustrie.
Dat de westers-kapitalistiese staten dit risiko desondanks bewust gekozen hebben, kan alleen maar verklaard worden uit de angst dat armoede tot sociale revolutie zou leiden.
Van hoeveel belang de bewapeningsindustrie voor het voortbestaan van het westerse kapitalisme na de oorlog geworden is, hebben de beide Amerikaanse socialisten Baran en Sweezy in hun "Monopoly Capital" aangetoond.(4)
In 1939 bedroeg de werkloosheid in de V.S. 17 procent, in 1967 was dit percentage gezakt tot 6. Maar in de wapenindustrie was in 1939 slechts 1 procent van de Amerikaanse beroepsbevolking werkzaam, tegen 10 procent in 1967. En dat betekent dat er in de hoogkonjunktuur van de jaren zestig eigenlijk evenveel werkloosheid heerste dan in de jaren dertig.

Inflatie

Deze cijfers laten verder zien dat Moskou de belangrijkste steunpilaar van het Atlantiese kapitalisme is en dat de SALT-besprekingen over ontwapening om louter ekonomiese redenen tot mislukking gedoemd zijn.

Het kan geen toeval zijn dat het begin van de nieuwe ekonomiese depressie samenviel met het einde van de officiële oorlog in Vietnam. Enerzijds was de Vietnamese oorlog zowel direkte oorzaak als gevolg geweest van de grote sprong-voorwaarts van de technologie die een strukturele verandering in de kapitalistiese produksiemetoden zou veroorzaken. Anderzijds konden de uit Vietnam teruggekeerde militairen moeilijk in het produksieproces worden opgenomen. Vanaf dat moment veranderde de verborgen werkloosheid in een openlijke, eerst in de V.S. en daarna in West-Europa.
Toch werd het probleem van de werkloosheid aanvankelijk verdoezeld. De versterkte kapitaalsconcentratie, die zich aan het eind van de jaren zestig in de vorm van een golf van bedrijfsfusies manifesteerde, was een onmiskenbaar sinjaal dat er zich werkloosheid aankondigde, maar de kapitalistiese mandarijnen hadden hun afleidingstaktiek al klaar.
Wat Nederland betreft begonnen werkgevers en overheid zich rond 1970 plotseling met de inflatie bezig te houden. Prof. Zijlstra - direkteur van de Nederlandse Bank - sprak bijvoorbeeld over een ontwikkeling die tot ontwrichting van de maatschappij zou leiden.
Hoewel makelaars, juweliers en kunsthandelaren paradijselijke jaren doormaken, is de inflatie tot een soort volksvijand nummer één verklaard. Dat is nog tot daaraantoe, maar het doortrapte van deze afleidingstaktiek is het feit dat daarbij beschuldigende vingers worden uitgestoken naar de lonen! De lonen zouden de inflatie veroorzaken. De lonen moesten daarom "gematigd" worden, er werd gesproken over een nullijn (d.w.z. geen enkele loonstijging), dat alles om het loonpeil te bevriezen.
De looninflatie-teorie is daarom niets anders dan een met burgerlijk ekonomistiese frasen overgoten stukje ideologie, dat uitsluitend ten doel heeft de werkelijke oorzaken van de prijsstijgingen en de daaruit voortkomende inflatie te verhullen.
Hoe voos de looninflatie-teorie is, blijkt al direkt uit het feit dat ondanks stabilisatie van de loonkostenstijging sinds 1970 de prijzen niettemin (sneller) zijn blijven stijgen.
Toch wordt al het mogelijke gedaan om de publieke opinie ervan te overtuigen dat de prijsstijgingen het gevolg van loonsverhogingen zijn. Eèn van de middelen daartoe is het planmodel dat regelmatig door overheidsinstanties (in Nederland het Centraal Plan Bureau) wordt opgesteld. In zijn studie "Unielever, Meneba, Philips en de olieconcerns als inflatiemakers" konkludeert Bruseker daarover: "Het model van het CPB suggereert met haar gemiddelden een verband tussen loonstijging en inflatie in Nederland. Het is een model dat op haar beurt de loon- en prijsinflatie-ideologen ondersteunt. Een analyse van dit model laat echter zien dat er zeer veel hiaten in zitten en dat het werken met gemiddelden een sterk vertekend beeld geeft. Sterker nog, het model suggereert relaties en verbanden waarvan niet eens vaststaat of deze inderdaad bestaan." (5)

En Levinson, de bekende bestrijder van de multinationals, zegt kortweg: "Deze modellen worden vandaag de dag geformuleerd en geprogrammeerd om te demonstreren welke inflatoire uitwerking de loonkosten hebben, in plaats van eerst te analyseren of zij die hebben of niet." (6)
Hoe komt het nu dat in deze tijd van neergaande konjunktuur de prijzen steeds sterker stijgen? Het is immers een uniek verschijnsel in de geschiedenis van de kapitalistiese produksiewijze. In voorafgaande krisisperioden leidde de zogenaamde overproduksie tot verhevigde konkurrentie op de wereldmarkt, wat weer een algemene prijsdaling tot gevolg had. (Dat de lonen nog veel meer daalden is overigens iets dat we niet mogen vergeten)
De oorzaak van de huidige "afwijking" in de kapitalistiese konjunktuurcycli wordt deels veroorzaakt door de enorme investeringen op het gebied van de produksiemiddelen in de jaren zestig. De jaarlijkse afschrijvingen van deze machines en hulpmiddelen drukken dermate zwaar op de produksiekosten dat bij een teruglopende produksiekapaciteit de kostprijzen relatief hoog blijven en de verkoopprijzen niet dalen. Hier wreekt zich de technologiese expansie op een overduidelijke wijze.
Arbeiders kun je in een neergaande konjunktuur gemakkelijk op straat gooien, waarna je als ondernemer de omvang van je produksie beperkt en je konkurrentiepositie verstevigt door de verkoopsprijzen te verlagen. Maar wanneer vaste kosten als afschrijvingen een groot deel van de produksiekosten uitmaken is het voor de ondernemer moeilijk lagere prijzen te rekenen zonder de winst aan te tasten. En die winst is weer noodzakelijk voor nieuwe investeringen, enz.
Vooral bij de multinationale en andere grote ondernemingen is al jarenlang sprake van zelffinanciering (wat natuurlijk heel wat lukratiever is dan bankkapitaal). Levinson wijst er nadrukkelijk op dat de prijspolitiek van de concerns bepaald wordt door de wens de kapitaalintensieve investeringen te financieren uit de cash-flow (dat is de bruto-winst minus lonen, belastingen en dividen, met andere woorden: de nettowinst plus de afschrijvingen, waarmee de bedrijven gemakkelijk kunnen manipuleren). Volgens Levinson is de huidige inflatie grotendeels te wijten aan het streven naar maximalisatie van de cash-flow; hij spreekt dan ook van cash-flow-flatie.
De andere oorzaak van de huidige inflatoire groei is de monopolievorming. Door de voortgaande kapitaalsconcentratie nemen de grote ondernemingen een steeds monopolistieser marktpositie in. Tal van onderzoekingen hebben aangetoond dat ondernemingen in geconcentreerde bedrijfstakken bij dalende omzetten hun prijzen niet verlagen maar verhogen. Zij kunnen dit doen, zegt Bruseker door de grote mate van starheid van veel konsumptiegoederenprijzen en een systeem van al of niet formele onderlinge afspraken (kartels).
We kunnen dus konstateren dat de technologiese expansie uit de jaren zestig duidelijk gewerkt heeft ten gunste van de positie van de multinationals. Toenemende ekonomiese koncentratie (die zich in krisisperioden veelal versterkt voor-

doet) en voortgaande inflatie zullen daarom kenmerken van de jaren zeventig blijven.

Zelfbeheer

Daarnaast zal de werkloosheid nog ongetwijfeld toenemen, deels door voortgaande technologiese investeringen in de sterkere ondernemingen en door inkrimpingen in de zwakkere ondernemingen. Het essentiële verschil met de jaren dertig is dat er nu sprake is van stijgende werkloosheid, terwijl er tegelijkertijd toch in zijn totaliteit produksievermeerdering plaats vindt. Het bruto nationaal produkt (bnp) neemt nog altijd toe met enkele procenten per jaar. Die groei is toe te schrijven aan de uitstekend renderende kapitaalintensieve ondernemingen die we vinden in jonge bedrijfstakken als de petrochemiese, de elektroniese en farmaceutiese industrie. De teruggang vinden we vooral in traditionele bedrijfstakken (textiel, bouw) waar de technologiese innovatie veel minder is doorgedrongen. In die bedrijfstakken was het tot voor kort voor de ondernemers lukratiever om gebruik te maken van gastarbeiders en jongeren.
De werkloosheid van deze jaren is al eens omschreven als "uitschakelingswerkloosheid". Er is nl een proces gaande, waarbij arbeidsplaatsen niet tijdelijk maar definitief vernietigd worden. De kapitalistiese technologie heeft niet alleen geleid tot de ekonomiese noodzaak de overblijvende arbeid op te delen in een onnoemelijke hoeveelheid gespecificeerde funkties, de alsmaar expanderende technologie heeft er in een volgende fase voor gezorgd dat die specialisatie alweer totaal achterhaald is.
En dat betekent dat de EHBO-kist van Keynes ditmaal geen redding kan brengen, hooguit wat verlichting door het spreiden van de werkloosheid. Daarom kunnen we ook direkt stellen dat de injektie van enige miljarden die Duisenberg als post-Keynesiaans ekonoom in het Nederlandse bedrijfsleven wil pompen, verspilde moeite is.
De ontwikkeling van de produksiekrachten -de ekonomiese groei- is grotendeels te danken aan de groeiende techniek. Maar in het kapitalistiese systeem is de technologie geen onafhankelijke grootheid, de technologie is een kapitalistiese technologie en daarom onderworpen aan de bestaande produksieverhoudingen.
In de afgelopen 25 jaar heeft de technologiese groei dan ook destruktief gewerkt.

Dat betekent dat de ontwikkeling van de kapitalistiese technologie weliswaar de mogelijkheid tot bevrediging van individuele konsumptieve behoeften duidelijk vergroot heeft, maar dat er tegelijkertijd een enorme vernietiging en verspilling heeft plaats gehad: vernietiging van de natuurlijke omgeving en verspilling van grondstoffen en energiebronnen.
De kapitalistiese marktekonomie met zijn ongekontroleerde groei van de produksiekrachten leidt immers tot een steeds grotere tegenspraak tussen, zoals Mandel zegt, " de ekonomiese rationaliteit van de delen en de sociaal-ekonomiese irrationaliteit van het geheel" (8)
De kapitalistiese technologie is momenteel verworden tot een destruktieve kracht, die niet alleen opnieuw een ekonomiese krisis heeft veroorzaakt, maar die tevens heeft geleid tot een rampzalige ekologiese krisis, die een absolute verarming van de arbeidersklasse dreigt te veroorzaken. Wanneer we de multinationals hun gang laten gaan, wanneer we de regeringen - speelballen in de handen van de multinationals - nog enig vertrouwen schenken, dan zullen de reeds opgeroepen produksiekrachten binnenkort een onleefbare wereld scheppen. Een wereld barstensvol kerncentrales, chemiese produksieeenheden en elektroniese bewaking; een plastik 1984 met ITT als Big Brother.
Ook de vakbeweging wordt nu gekonfronteerd met de realiteit: in de voorgaande periode van ekonomiese groei was er voldoende werkgelegenheid en ruimte voor verbeterde sociale voorzieningen en hogere lonen. In een ekonomiese depressieperiode, zoals nu het geval is, wordt de struktuur van het kapitalistiese systeem manifest. Alleen fundamentele maatschappijverandering kan een ekonomiese en ekologiese katastrofe voorkomen.
Dat houdt allereerst in dat de werkelijke producenten (de hoofd- en handarbeiders) het beheer over de produksiemiddelen verkrijgen.
Het is daarom nu zaak te ijveren voor zelfbeheer. Grote delen van het kapitaal zijn momenteel niet in staat om immateriële eisen met geld af te kopen, terwijl de noodzaak van een kleinschalige federatief-socialistiese planekonomie na de oorlog nog niet zo overduidelijk aantoonbaar is geweest.

LITERATUUR

(1) NRC-Handelsblad van 10 en 11 december 1974
(2) E. Mandel, Inleding in de marxistiese ekonomie (SUN)
(3) Vgl. E. Mandel, Wat is neo-kapitalisme? (SUN)
(4) P.Baran & P. Sweezy, Monopoly Capital (Pelican)
(5) U. Bruseker, Unilever, Meneba, Philips en de olieconcerns als inflatiemakers; een bestrijding van de looninflatietheorie (IPSO, pb 10192, Amsterdam)
(6) Ch. Levinson, Kapitaal, inflatie en de multinationale ondernemingen (Van Gennep)
(7) De Nieuwe Linie van 11 december 1974
(8) E. Mandel, Dialektiek van de groei (in:Krisis in de ekonomiese theorie, SUN)

SOLZJENITSYNS POLITIEKE FILOSOFIE

PAUL AVRICH

Paul Avrich is een Amerikaanse historikus die zich vooral heeft bezig gehouden met de onderdrukking van anarchisten en syndikalisten in de eerste jaren van de Russiese revolutie. Zo schreef hij o.m. "The Russian anarchists" en "Kronstadt 1921".
Onderstaand artikel is een verkorte vertaling van het gelijknamige artikel dat gepubliceerd is in het eerste nummer van het kwartaalblad Interrogations, een uitgave van de CIRA in Genève (15 Rue Necker). (CIRA is een internationaal dokumentatiecentrum op libertair gebied)

In zijn grote roman over de zuiveringen, "In de eerste cirkel" beschrijft Solzjenitsyn de arrestatie in 1948 van een jonge Sovjet diplomaat, Innokenty Volodin geheten, en zijn gevangenschap in de Liubianka, het hoofdkwartier van de geheime politie in Moskou. Toen hij door een bewaarder naar beneden gebracht werd " bemerkte Innokenty hoe uitgesleten de treden waren. Van de zijkanten naar het midden toe waren ze ovaal gesleten. Hij rilde. Hoeveel voeten zouden er in de afgelopen dertig jaar over deze stenen geschuifeld hebben?"
Dertig jaar. Met andere woorden sinds 1918. Toen begon het allemaal - bij het allereerste begin van de bolsjewistiese diktatuur. Daarom kregen we met de publikatie van "In de eerste cirkel" in 1966 al een aanwijzing van het tema dat Solzjenitsyn in "De Gulag Archipel" zou uitwerken en wel dat het repressieve systeem in de vroege dagen van de Sovjet staat is begonnen, dat het regiem van de terreur niet veroorzaakt is door de krankzinnigheid van een enkele tiran maar dat het eigen is aan het bolsjewisme, dat Lenin (geholpen door Trotsky en Dzerzhinsky) aan de zelfde misdaden - hoewel op kleinere schaal - schuldig was dan Stalin, dat hij de grondslagen legde voor wat nog zou volgen, dat er al in Lenins tijd duizenden "Ivan Denisoviches" waren die de archipel van gevangenissen en kampen bevolkten, die overal in Rusland waren aangelegd.
Het was Lenin, zegt Solzjenitsyn, die het autoritaire regiem dat Stalin later zou perfektioneren, instelde. En zijn slachtoffers waren, buiten de landheren, de officieren en ambtenaren die vastbesloten waren de tsaristiese orde te herstellen, toegewijde revolutionairen - mensjewisten, anarchisten, sociaal-revolutionairen - die de bolsjewisten ervan beschuldigden dat zij de werkelijke beginselen van

SOLZJENITSYNS POLITIEKE FILOSOFIE

PAUL AVRICH

Paul Avrich is een Amerikaanse historikus die zich vooral heeft bezig gehouden met de onderdrukking van anarchisten en syndikalisten in de eerste jaren van de Russiese revolutie. Zo schreef hij o.m. "The Russian anarchists" en "Kronstadt 1921".
Onderstaand artikel is een verkorte vertaling van het gelijknamige artikel dat gepubliceerd is in het eerste nummer van het kwartaalblad Interrogations, een uitgave van de CIRA in Genève (15 Rue Necker). (CIRA is een internationaal dokumentatiecentrum op libertair gebied)

In zijn grote roman over de zuiveringen, "In de eerste cirkel" beschrijft Solzjenitsyn de arrestatie in 1948 van een jonge Sovjet diplomaat, Innokenty Volodin geheten, en zijn gevangenschap in de Liubianka, het hoofdkwartier van de geheime politie in Moskou. Toen hij door een bewaarder naar beneden gebracht werd " bemerkte Innokenty hoe uitgesleten de treden waren. Van de zijkanten naar het midden toe waren ze ovaal gesleten. Hij rilde. Hoeveel voeten zouden er in de afgelopen dertig jaar over deze stenen geschuifeld hebben?"
Dertig jaar. Met andere woorden sinds 1918. Toen begon het allemaal - bij het allereerste begin van de bolsjewistiese diktatuur. Daarom kregen we met de publikatie van "In de eerste cirkel" in 1966 al een aanwijzing van het tema dat Solzjenitsyn in "De Gulag Archipel" zou uitwerken en wel dat het repressieve systeem in de vroege dagen van de Sovjet staat is begonnen, dat het regiem van de terreur niet veroorzaakt is door de krankzinnigheid van een enkele tiran maar dat het eigen is aan het bolsjewisme, dat Lenin (geholpen door Trotsky en Dzerzhinsky) aan de zelfde misdaden - hoewel op kleinere schaal - schuldig was dan Stalin, dat hij de grondslagen legde voor wat nog zou volgen, dat er al in Lenins tijd duizenden "Ivan Denisoviches" waren die de archipel van gevangenissen en kampen bevolkten, die overal in Rusland waren aangelegd.
Het was Lenin, zegt Solzjenitsyn, die het autoritaire regiem dat Stalin later zou perfektioneren, instelde. En zijn slachtoffers waren, buiten de landheren, de officieren en ambtenaren die vastbesloten waren de tsaristiese orde te herstellen, toegewijde revolutionairen - mensjewisten, anarchisten, sociaal-revolutionairen - die de bolsjewisten ervan beschuldigden dat zij de werkelijke beginselen van

de revolutie verraden hadden en die het herstel van industriële demokratie, van vrij gekozen raden, van vrijheid van meningsuiting, van persvrijheid, en vrijheid van vereniging eisten, welke de nieuwe diktatuur had afgeschaft.(...)
We weten nu waar Solzjenitsyn tegen is. Maar waar is hij voor ? Is er een anarchisties element in zijn denken ? Dergelijke vragen zijn niet gemakkelijk te beantwoorden. Hoewel hij zijn vroegere marxisme heeft verworpen, hoewel hij zowel het leninisme als het stalinisme afwijst met een gedreven welsprekendheid, blijven zijn sociale en politieke denkbeelden vrij duister. Toch kunnen we enige voorlopige opmerkingen maken.
Zijn wereldbeeld bevat inderdaad een sterk libertaire komponent. Is het toeval dat hij in de noordelijke Kaukasus met zijn bevolking van trotse onafhankelijke bergbewoners geboren werd? Of dat hij opgroeide in Rostov aan de Don, in het hart van het Kozakkenland, waar de strijd tegen het centralisme van Moskou al van de 16e eeuw dateert? Of dat zijn vader, ondanks dat hij in de eerste wereldoorlog vocht, een Tolstojaan was, wiens filosofie een blijvende indruk op de zoon maakte? Die Tolstojaanse etiek, gebaseerd op waarheid, eerlijkheid en indidueel geweten, klinkt overal in Solzjenitsyns werk door.(...)
Op wie grijpt Solzjenitsyn in zijn werk terug als tegenpolen van de stalinistiese repressie ? Op Marx noch Lenin in ieder geval. En ook niet op Bukharin. Hij haalt graag zulke libertaire denkers als Tolstoy, Herzen en Kropotkin met zijn opvatting van wederzijdse hulp, aan. (...) Hij plaatst zich met Herzen en Kropotkin tegenover Lenin en zijn simpatisanten, die - zoals Kropotkin opmerkte - er niet in slaagden een werkelijk sociale revolutie te bewerkstelligen, omdat zij een echte socialistiese moraal misten. Hij ziet de bolsjewisten daarom als erfgenamen van de traditie van Netchaiev...
Buiten zijn eties socialisme grijpt Solzjenitsyn terug op de tradities van slavofilisme en populisme, 19e eeuwse stromingen die in hun idealiseren van de Russiese boer en hun afwijzen van westerse denkbeelden op het Tolstojanisme lijken.(...)
Solzjenitsyn bekritiseert het Sovjet regiem in veelal de zelfde bewoordingen. Zijn filosofie weerspiegelt, evenals dat van de slavofielen, een sterke volkse rankune tegen buitenlandse vernieuwingen. Hij laat hun verheerlijking van het Russiese dorp weerklinken, hun romanties smachten naar een pre-industrieel verleden,vóórdat de korruptie die het gemoderniseerde westen binnenbracht, ontstond... Terug naar de natuur, naar de aarde, terug naar het eenvoudige boerenleven en de deugdzame boeren - de Matryonas en Ivan Denisoviches, de Spiridonovs en Blagodaryovs - die zijn verhalen en romans bevolken. Evenals de slavo-

fielen en populisten probeert hij Rusland ervan te doordringen dat het zich van het westen moet afwenden en voor het oplossen van zijn problemen op zichzelf vertrouwen moet. Hij wijst zowel het kapitalisme als het marxisme af, het eerste vanwege de harteloosheid en berekening, het laatste omdat het als een "donkere on-Russiese wervelwind uit het westen op ons neerdaalde". Hij droomt van een vreedzaam Rusland van ambachtslui en boeren met frisse lucht en zuiver water en hij roept de jacht naar een urbane industriële maatschappij een halt toe, omdat die, zoals hij voorspelt " de gezamenlijke ondergang van onze beschaving en die van het westen in de stank van een vervuilde aarde" betekent.
Solzjenitsyns wantrouwen ten opzichte van parlementair bestuur is op een duidelijke manier terug te voeren op de slavofielen en populisten, die het beschouwden als een korrupt en vreemd instituut, gemanipuleerd door opportunisten en hypokrieten die hun eigen belangen wensten veilig te stellen ten koste van de werkende bevolking. In zijn brief aan de Sovjet leiders van september 1973 praat hij minachtend over de westerse demokratie als een systeem dat evenals het bolsjewistiese tekort schiet in moreel opzicht. Daarvoor in de plaats wil hij een "zachte staat", die zich"baseert op echte welwillendheid en liefde, niet alleen voor de regeerders, maar ook voor het volk en alle omringende volkeren." (...)
In veel opzichten is de politieke filosofie van Solzjenitsyn, een mengsel van slavofilisme, populisme en eties socialisme met technokratiese elementen en een soort verlicht despotisme een terugval in de 19e eeuw. Maar het zou misleidend zijn om zijn filosofie reaktionair te noemen. Want het ligt ver verwijderd van de vreemdelingenhaat, het anti-semitisme en het obskurantisme van vele Russiese konservatieven. Zijn verachting voor het parlementaire stelsel is bovendien deel van een traditie waarvan Herzen, Bakoenin en Tolstoy exponenten waren. En zijn waarschuwen voor ongebreidelde industriële groei en zijn schildering van de schoonhheid van Ruslands oude dorpen en steden, die nu overweldigd worden door afschuwelijke huizenblokken, kunnen we op één lijn stellen met de argumenten van de meest verlichte westerse ekologen.

Een lezer uit Middelburg zoekt geestverwanten in die stad of in de omgeving om tot de oprichting van een libertaire groep te komen.
Wie belangstelling heeft kan kontakt opnemen met: Peer van der Meer, Ten Hoogestraat 56, Middelburg.

RAF: DE HONGERSTAKING ZAL VOORTDUREN TOTDAT DE ISOLATIEFOLTER IS OPGEHEVEN

ISOLATIEFOLTER IN WEST-DUITSLAND

BOUDEWIJN CHORUS

Op 9 november 1974 werd Holger Meins van de Rote Armee Fraktion (Baader-Meinhof groep) door de Staatsschutz-organen van de Bondsrepubliek Duitsland vermoord. De moord op Meins is de vierde liquidering van een revolutionair uit de RAF. Meins werd omgebracht tijdens de derde kollektieve hongerstaking van de RAF-gevangenen, die zich richt tegen de Vernichtungshaft -het in voorarrest houden door middel van totale isolatie. De politieke gevangenen in de BRD worden onderworpen aan een Sonderbehandlung, sommige al langer dan drie jaar. Zij worden in de gevangenissen in volstrekte afzondering van andere gevangenen gehouden en van vrijwel ieder kontakt naar buiten afgesloten. Voor de RAF-aktivisten gelden nog speciale maatregelen die gericht zijn op volledige ontmanteling van de eigen persoonlijkheid. Psychiese en fysieke wrakken ten proces zullen anti-propaganda betekenen, zo redeneert de Duitse justitie (waarin de sleutelposities nog altijd bekleed worden door voormalige nazies, -de onmiddellijk na de moord op Meins in West-Berlijn doodgeschoten opperrechter Von Drenkmann was er één van). Deze zwijnen proberen door de isolatiefolder bovendien de strijdkracht en revolutionaire houding van de gevangen guerillero's te breken. Want deze folter onderdrukt elke oriënterings- en handelingsbekwaamheid, depriveert de sensoriese funksie van de menselijke zintuigen: voortdurend geluidsvacuum, fel neonlicht zonder grens tussen dag en nacht, dwangvoeding door de neus. Zo worden de RAF-gevangenen uitgeleverd aan het tot standgericht opgehitste Duitse Bild-volk. Zo zullen ze verschijnen op de showprocessen volgend jaar, hopen de beulen van het nieuwe fascisme: gebroken, maar zonder sporen van marteling en dus geschikt ter demonstratie van de almacht van de Staat en de onmacht en zinloosheid van hun revolutionaire strijd. Deze kant van het folterprogramma behoort tot de ideologiese oorlogsvoering van de Duitse staatsorganen, aktief gesteund door de meest gore degeneratie van wat sociaal-demokratie heet: de PvdA-broederpartij de SPD. Inkapselen, isoleren, vernietigen is het principe dat het staatsapparaat op ideologies en militair nivo aanwendt. Dat betekent ombuiging van de initiatieven van de gewapende anti-imperialistiese strijd als initiatieven tegen het volk (bomaanslag station Bremen, 7.12.74) en scheiding aanbrengen tussen de aanvankelijk geringe krachten die de gewapende strijd ondersteunen en het volk (Bildzeitung, parlementaire aksies, vrijgeven van verzonnen RAF-kommando's door de politie, in scène zetten van oprolrazzia's van anarchis-

tiese bomwerkplaatsen, in het algemeen:kriminalisering van links bewerkstelligen). Terwijl de RAF gevangenen de beide eerste hongerstakingen tegen de isolatiefolter door gebrek aan steun en solidariteit buiten de gevangenis vroegtijdig hebben opgegeven, hebben ze nu uitdrukkelijk verklaard dat ze deze derde hongerstaking niet zullen afbreken voordat de gelijkstelling van iedere politieke gevangene met alle andere gevangenen is doorgevoerd en daarmee de Vernichtungshaft, i.c. isolatiefolter is opgeheven. De RAF-strijders weten dat de instandhouding van hun isolatie-arrest hun zekere dood betekent. De kollektieve hongerstaking is het enige strijdmiddel van de politieke gevangenen in dit stadium. Het is de noodzakelijke strijdmetode tegen geprogrammeerde moord.
Tot de moord op Holger Meins hebben de staatsautoriteiten, justitie en burgerlijke pers in Duitsland geprobeerd de hongerstaking en zijn doel dood te zwijgen. Door de dood van Meins is onvermijdelijk naar buiten gekomen dat de RAF-gevangenen doorstrijden, ook buiten de gevangenis in Aufbau-organisationen, en dat de verantwoordelijke overheid liever een hongerstakende gevangene openlijk ombrengt dan gelijkstelling door te voeren. Alles heeft erop geduid dat de moord op Meins geplande moord was. Op mediese gronden is een eenvoudige, pijnloze en afdoende voeding mogelijk wanneer de gevangene zelf geen medewerking wil verlenen. Maar de dwangvoeding op Meins was behalve wreed bovendien onvoldoende: per dag 400 calorieën in plaats van minimaal noodzakelijke 1600. In het kritieke stadium, toen Meins in volledige apatie en niet in staat om zich nog op te richten, te spreken of ook maar te bewegen was, bleek de toegevoegde gevangenisarts op weekend en gaven de door de RAF-verdedigers gealameerde autoriteiten geen krimp. Volledig uitgeteerd, met een uitgeput lichaam maar een ongebroken geest, bezweek Holger Meins. Dit gericht heeft geschreeuwd om primitieve wraak, heeft het gekregen ook. Hier passen geen ongenuanceerde afwijzingen van een gewapende konfrontatie door een minderheid, zomin als hier een martelaarsverering past. Wie het Duits fascisme kent, kent de konsekwenties van revolutionaire strijd onder zulke voorwaarden. Holger Meins was een anarchist, maar heeft niet de kans gehad bij uitstek anarchistiese strijdmiddelen aan te wenden. Openlijker dan wie van ons stond hij aan de enig juiste zijde van de barrikaden. Zijn dood -als die van Puig Antich, Pinelli, Feltrinelli en de anderen die ons voorgingen- vermaant ons, dwingt ons door te strijden en onze strijdmetoden voortdurend onder ogen te zien, af te meten aan het moordadige fanatisme waarmee erop gereageerd wordt. We hoeven ons geen illusies te maken: de dood van Meins is onderdeel van een geplande strategie, die moet leiden tot versterking van reaksionaire krachten in de BRD. De jongste maatregelen, die zelf het recht op faire verdediging van de politieke gevangenen aantasten, onderstrepen de richting die het nieuwe Duitse fascisme is ingeslagen. Onze strijd daartegen verlangt in dit kader allereerst onvoorwaardelijke daadwerkelijke solidariteit met de revolutionairen van de RAF die met hun hongerstaking de voor-

VAN ONZE ADMINISTRATIE

Voor de inning van het abonnementsgeld 1975 hebben we acceptgirokaarten verstuurd. Deze kunnen ook door houders van een bankrekening of rekening bij de gemeentegiro A'dam gebruikt worden, en tevens als stortingskaart ten postkantore. De kaarten zijn alleen voor uw gemak, ons kan het niet schelen hoe u betaalt. De kaarten worden door ons zoveel mogelijk van gironummer voorzien. Het bedrag vullen wij niet in wanneer we eerder een extra bedrag aan steun van u ontvingen. Voor kaarten die wel van het bedrag aan abonnementsgeld door ons zijn voorzien geldt natuurlijk -in geval u méér wilt storten- dat het bedrag kan worden verbeterd of dat de kaart door een eigen kan worden vervangen, -u kunt dan volstaan met vermelding As 75. Wacht u niet te lang met betaling, -wij willen onze drukker ook op tijd betalen! Enne... hebt u misschien vrienden die u eens op De As kunt wijzen? Wij sturen op uw verzoek een gratis proefnummer (alleen van nog niet verschenen nummers, ivm portokosten).

In 1974 hebben we aan steungelden van de abonnees totaal ontvangen ƒ373,70 (specificatie volgt in het volgende nummer).

Van De As 1973 is alleen nummer 4 (Vrouwenbevrijding) nog te bestellen (ƒ2,50). Van 1974 zijn de nummers 9-10 (Onderwijs & Opvoeding) (ƒ2,95), 11 (Vakbeweging) (ƒ1,75) en dit nummer 12 (ƒ1,75) nog te bestellen. Uitsluitend door overmaking van de vermelde prijs -die inklusief porto is- op giro 25 53 850 van Stichting Pamflet, Driebergen.

waarden trachten te scheppen die ieder nodig heeft om überhaupt te kunnen overleven. Laten wij deze solidariteit niet ontvluchten in diskussie of de RAF over de hele linie juist gehandeld heeft. Terwijl zij handelde, -wat deden wij?

⊛ Over de teorie en praktijk van de RAF heb ik uitgebreider gepubliceerd in het Rode Hulp bulletin no 9, jan. '75 (Postbus 24 Eindhoven), Internationale Korrespondentie no 39, jan. '75 (Van 't Santstraat 32 Nijmegen) en de Haagse Post no 47, nov. '74 (J.v.Galenstraat 335 A'dam). Tevens bereid ik een boek 'Teksten van en over de RAF' voor, dat komend voorjaar bij Pamflet zal verschijnen. Nu reeds te bestellen is een boek van de Komitees gegen Folter, getiteld Der Kampf gegen die Vernichtungshaft. Bevat o.m. Reden der Gefangenen aus der RAF im Baader-Befrieungsprozess/Counterinsurgency gegen die RAF/Die Dialektik des Kampfes gegen die Vernichtungshaft/Zum dritten Hungerstreik. 285 pag. ƒ 10,- inkl. porto op giro 25 53 850 van Stichting Pamflet, Driebergen.

WONINGBOUW IN NEDERLAND.

BOEKEN

Er is nauwelijks een probleem denkbaar dat het levensgeluk van de mensen zo heeft aangetast in de jaren sinds 1945, als de woningnood. Met kraakaksies, woningbezettingen en anti-afbraakdemonstraties nam het protest hiertegen duidelijke en vaste vormen aan en men zou kunnen stellen dat de tot voor kort tolerante houding van plaatselijke- en rijksoverheid een stilzwijgende erkenning inhield van het overheidsfalen op dit gebied. Pas betrekkelijk kort geleden is de de macht van de huizenbezitter op instagnatie van de VVD wettelijk gesanktioneerd in een anti-kraakwet, die echter van het onrechtmatig in gebruik nemen van leegstaande woonruimte nog geen misdrijf dorst te maken doch slechts een overtreding. Het boek van Jaques Nycolaas "Volkshuisvesting" geeft op nauwkeurige en duidelijke wijze een beschrijving van het mechanisme van de woningbouw in de 19e eeuw tot en met de jaren na de tweede wereldoorlog. Het ontleedt het zogenaamde 'marktmechanisme' als het bewuste werken van kapitaalbezitter en bouweksploitant, het legt de oorsprong bloot van de zgn. 'woningwetbouw' (de angst dat de ziekten van de arme klassen tenslotte ook de rijken zouden aantasten!!) en toont aan hoe die werkte en, in de laatste jaren, weer geleidelijk buiten werking werd gesteld ten behoeve van de partikuliere bouwerij (in 1967 was het aandeel van de woningwetbouw in de totale woningproduktie nog 54,5%, in 1972 bv. nog maar 35,1%, een teruggang van gemiddeld 4% per jaar!).
We zien hoe in de 19e eeuw de woningbouw in de eerste plaats de belangen van de ondernemers (bazen) diende door het proletariaat in de nabijheid van de arbeidsplaats te halen. We volgen de situaties gedurende de eerste en tweede wereldoorlog, de depressie '20-'30, de 'bestedingsbeperking' en het liberalisatiebeleid-Schut/Udink. Duidelijk wordt hoe het ondernemersdom het ingrijpen van de overheid slechts vraagt en duldt in die tijden dat woningbouw weinig lukratief is, om de verliezen op te vangen dus. Niet zo gauw worden de tijden beter en de winstmogelijkheden groter, of er wordt naar gestreefd de woningbouw weer voornamelijk in partikuliere handen terug te brengen. Ten nadele van de bevolkingsgroep met lage inkomens, natuurlijk, die op deze manier 30 jaar na de oorlog nog steeds met woningnood te kampen heeft, terwijl er dure huizen voor de rijk(er)-en in overvloed gebouwd worden. Zodat we nog steeds (zullen blijven) zitten met de situatie: "de arme man in de goedkope" (=slechte-AM-G) "woning -- de rijke man in de dure woning."

Het boek volgt ook de na-oorlogse ministeries en hun diverse stokpaardjes op de voet, en maakt alle kronkels en drogredeneringen van pseudo-linksen en rechtsen duidelijk ook voor diegene die het woningprobleem altijd met verbijsterd onbegrip heeft gadegeslagen. Veel foto's, schema's, grafieken en statistieken verschaffen de feitelijke bewijzen voor het geschrevene.
Voor ieder die belangstelling heeft voor Nederlands 'volksvijand no.1", de woningnood, is dit een uiterst belangrijk boek. En zoals de meeste SUN-uitgaven is ook dit weer laag geprijsd. (AM-G)
(Jaques Nycolaas/Volkshuisvesting/Sunschrift 82/SUN-Nijmegen/prijs *f* 12,50)

EEN ANDERE KUNSTBESCHOUWING

Onder de titel "Anders zien" brengt John Berger met een viertal kollega's ons een boekje dat de strijd aanbindt met de overgeleverde manier van kunstbeschouwing. Hierbij wordt eindelijk de kunst eens onttrokken aan de eties-mistieke verheerlijking van het individueel genie en geplaatst in het kader waar hij hoort: in de samenleving van de mensen, in het maatschappelijk gebeuren.
Eeuwen lang hebben de esteten geprobeerd het feit te verbergen dat ook het maken van kunstwerken, het kunstbezit en de kunsthandel een maatschappelijk gebeuren is, dat beantwoordt aan de ekonomiese wetten die onze samenleving voor het belangrijkste deel beheersen.
John Berger rekent met deze mistifikaties op resolute maar misschien voor de leek niet altijd even duidelijke wijze af. Hij wijst er met vele voorbeelden/illustraties op dat, inplaats van een of ander Goddelijk Ingrijpen, een Bovennatuurlijke Kracht te zijn, Kunst integendeel te maken heeft met het gebeuren in de menselijke samenleving, dat de kunstenaar reageert op (ageert tegen) sociale toestanden van allerlei aard met de beperkingen die ze opleggen en de vrijheden die ze aan sommigen toestaan, dat kunstwerken inderdaad 'werken' waren waartoe opdrachten gegeven werden die uitgevoerd hadden te worden, en dat ze bezit vertegenwoordigden die de positie van de bezitter in diezelfde samenleving bevestigden, en hem meerdere eer en glorie bezorgden.
Terecht betrekken de makers in hun essays ook het feit dat onze maatschappij een mannenmaatschappij was en is, waarin aan de vrouw of het vrouwelijk wezen een ondergeschikte plaats is toegemeten. Zij tonen aan dat, zoals thans in de reklame nog gebeurt, ook in vroeger dagen de afbeeldingen van vrouwen (zelfs wanneer dat gebeurde als Heilige of Maagd) er vaak toe dienden om begeerte en bezitsdrift op te wekken, de manelijke ijdelheden te strelen.
Het is, zoals ik al zei, niet bijzonder duidelijk geschreven. Ik vraag me dan ook af of het onbegrip en wantrouwen dat de heersende wijze van kunstbeschouwen de leek heeft aangebracht,

door een boekje als dit zal worden weggenomen. Aan één facet van het probleem wordt daarbij - helaas - voorbijgegaan: hoe zag de kunstenaar zichzelf, zijn eigen positie, in dit maatschappelijk gebeuren waarvan hij zo duidelijk getuigde? (A.M-G)
(John Berger/Anders zien/Sunschrift 74/SUN-Nijmegen/prijs ƒ 12,50)

TREKARBEID

Geen boekje voor beginners, dit SUNschrift 84 over het verschijnsel gastarbeid. De vier samenstellers beperken zich tot de gastarbeid zoals we die sinds de jaren '60 kennen (van de Middellandse Zeegebieden naar West-Europa). Zij hebben een imponerende hoeveelheid literatuur over de trekarbeid verzameld en deze naar ideologiese interpretatie gerangschikt. In hun konklusie zeggen zij onder meer: "In tegenstelling tot grote groepen die in nogal machteloze termen trekarbeid zien als een produkt van het kapitalistiese systeem waarvan de buitenlandse arbeiders uitsluitend het slachtoffer zijn, wijzen wij hier ook op een aantal progressieve faktoren die het verschijnsel in zich draagt. Die faktoren hebben betrekking op politieke verandering, waartoe de trekarbeider kan bijdragen. Zij komen tot uitdrukking in de plaats die trekarbeiders innemen bij o. a. stakingen in West-Europa en de plaats die zij na terugkeer kunnen hebben in veranderingsprocessen in hun eigen samenleving."(H.R.)
(Lucassen/Penninx/Van Velzen/Zwinkels, Trekarbeid; SUN, Nijmegen; prijs ƒ 7,00)

MARX EN ZIJN IDEOLOGEN

In de serie reprints van de SUN verscheen als nr.9 "Marx contra de marxistische ideologen", de bekende bundel historiesfilosofiese artikelen van Ger Harmsen. Het neemt in de Nederlandse literatuur over het marxisme nog altijd een opvallende plaats in. Vooral het artikel over de automatisering (Brengen de nieuwe slaven de oude slaven de vrijheid?) dat oorspronkelijk in het anarcho-socialistiese tijdschrift Buiten de Perken verscheen, is nu aktueel. (H.R.)
(Ger Harmsen, Marx contra de marxistische ideologen; SUN, Nijmegen)

SNEEVLIET EN HET TROTSKISME

Vrijwel tegelijkertijd verschenen twee boeken over de geschiedenis van de links-socialistiese beweging in Nederland. Beide boeken vullen elkaar aan, hoe verschillend van opzet ze ook zijn. Het eerste is een politieke biografie over Henk Sneevliet (in 1942 door de nazi's vermoord), het tweede is een politieke autobiografie van de (ex-)trotskist Sal Santen. Santen komt uit zijn boek naarvoren als als een naieve partijman. Hij wordt door de "wereldpartij" (= de 4e Internationale) naar Zuid-Amerika gestuurd zonder voorbereid te zijn, hij krijgt het sekretari-

aat van de partij op zijn dak geschoven, hij draait de cel in voor zijn aandeel in de"valsemunterij" ten gunste van de Algerijnse bevrijdingsbeweging en ondertussen moet hij zich handhaven temidden van interne partijtwisten (Raptis kontra Mandel) Toch komt de door de partijmachine vermalen mens Santen simpatiek over. Wie zal hem dan de laatste regels van zijn boek kwalijk nemen ? (" Ik kan mij niet meer voegen naar de wil van mensen die zich voortdurend boven mij stellen, mij gebruiken als dit nuttig is, mij in een hoek trappen als het ze anders uitkomt. Daarvoor heb ik teveel geleden in mijn leven. Ook voor mij geldt het recht op zelfbeheer. Ik neem mijn lot in eigen handen.")
De korte biografie over Sneevliet staat barstensvol namen en data. Dat ligt natuurlijk niet alleen aan biograaf Tichelman, want Sneevliet heeft voor Nederlandse begrippen een turbulent leven geleid. Vakbondsman in Indië, Kominternvertegenwoordiger in China, voorman van de oorspronkelijk syndikalistiese vakorganisatie NAS in Holland en tenslotte partijleider (RSP en RSAP). Tichelman verwijt Sneevliet dat deze door zijn keuze voor het NAS buiten de massavakbeweging is gebleven. Het is de vraag of deze (trotskistiese) kritiek wel gerechtvaardigd is. Hadden de NAS-arbeiders Sneevliet gevolgd als hij naar de massavakbeweging was overgestapt? Sneevliet was overigens teveel een man van de dagelijkse aksie om een positie als die van Trotsky ("een generaal zonder leger") te ambiëeren. Voor wie wat meer over de mens Sneevliet wil weten blijft het boekje dat Santen eerder publiceerde (Sneevliet, rebel) een welkome aanvulling op deze politieke biografie. (H.R.)
(Fritjof Tichelman, Henk Sneevliet - een politieke biografie; Van Gennep, Nes 128, Amsterdam; prijs *f* 13,90)
(Sal Santen, Adios companeros; Wetenschappelijke uitgeverij, Singel 262, Amsterdam; prijs *f* 24,90)

DE NEDERLANDSE KERNENERGIEPOLITIEK EN HET BEDRIJFSLEVEN

In "De dans om het nucleaire kalf" gaat Hans Ramaer op zoek naar de achtergronden van het Nederlandse kernenergiebeleid, dat al in 1939 begonnen is met de aankoop van een partij uranium door Colijn. Hoewel kernenergie aangeprezen werd als een wondermiddel dat goedkope stroom en werkgelegenheid zou brengen, is het vooral aan de pressie van de Nederlandse industrie te wijten dat er al in een vroeg stadium voor de bouw van reaktoren gekozen werd.
Maar ondanks alle financiële steun van de overheid bleek de dans om het nukleaire kalf voor de industrie op een mislukking uit te lopen. Desondanks is er nog niets aan het kernenergiebeleid veranderd. Met het argument dat er al miljarden guldens geinvesteerd zijn, gaat men door met een politiek die gekenmerkt wordt door geldsmijterij, technokratie, parlementaire onmacht en pressie van de industrie.
(Hans Ramaer, De dans om het nucleaire kalf; RAM, Bickerstraat 2c, Rotterdam, giro 3229103; prijs *f* 12,90)

DE GROTE DEPRESSIE

prijs *f* 1,75